

Silviu – Constantin NEDELCU

O scurtă istorie a bibliotecilor bizantine

Silviu – Constantin NEDELCU

**O SCURTĂ ISTORIE A
BIBLIOTECILOR
BIZANTINE**

EDITURA LUMEN
în elita editurilor românești

O SCURTĂ ISTORIE A BIBLIOTECILOR
BIZANTINE

Silviu – Constantin NEDELUCU

Copyright Editura Lumen, 2019

Iași, Țepeș Vodă, nr.2

Editura Lumen este acreditată CNC SIS

edituralumen@gmail.com

prlumen@gmail.com

www.edituralumen.ro

www.librariavirtuala.com

Redactor: Roxana Demetra STRATULAT

Design copertă: Roxana Demetra STRATULAT

Reproducerea oricărei părți din prezentul volum prin
fotocopiere, scanare, multiplicare neautorizată, indiferent
de mediul de transmitere, este interzisă.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
NEDELUCU, SILVIU-CONSTANTIN

O scurtă istorie a bibliotecilor bizantine / Silviu-
Constantin Nedelcu. - Iași : Lumen, 2020

ISBN 978-973-166-572-6

342

Silviu – Constantin Nedelcu

**O SCURTĂ ISTORIE A
BIBLIOTECILOR
BIZANTINE**

Prefață de

Protos. Asist. univ. dr. Maxim Vlad

LUMEN, 2020

**Pagin 1 sat
goal inten ionat**

Cuprins

Prefață de Protos. Asist. univ. dr. Maxim Vlad.....	9
Introducere	15

CAPITOLUL I:

Contextul istoric și politic al înființării Imperiului Bizantin (330-1453).....	25
I. 1. Alegerea Sfântului Constantin cel Mare (306-337) ca unic împărat al Imperiului Roman.....	25
1.2. De la Roma la Bizanț; inaugurarea Constantinopolului (330), noua capitală imperială.....	28
I.3. Periodizarea istoriei Imperiului Bizantin (330-1453)	29

CAPITOLUL al II-lea:

Fundamente culturale bizantine	33
II. 1. Învățăământul bizantin.....	33
II. 1. 1. Universitatea din Constantinopol (425).....	34
II.2. Literatura în Bizanț.....	43

CAPITOLUL al III-lea:

Bibliotecile din Imperiul Bizantin	47
III. 1. Tipuri de biblioteci	47
III.2. Biblioteca imperială	47
III.2.1. Înființarea bibliotecii.....	47
III.2.2. Localizarea bibliotecii	48
III.2.3. Colecțiile bibliotecii.....	49
III.2.4. Evoluția ei în timp.....	50
III.2.5. Desființarea ei.....	52

III.3. Biblioteca patriarhală	53
III.3.1. Înființarea bibliotecii.....	53
III.3.2. Localizarea bibliotecii	53
III.3.3. Colecțiile bibliotecii.....	54
III.3.4. Evoluția ei în timp.....	55
III.3.5. Desființarea ei.....	57
III.4. Biblioteca universitară	58
III.4.1. Înființarea bibliotecii.....	58
III.4.2. Localizarea bibliotecii	58
III.4.3. Evoluția ei în timp.....	59
III.4.4. Desființarea ei.....	61
III.5. Biblioteci particulare.....	62
III.5.1. Biblioteci ale împăraților bizantini.....	62
III.5.2. Biblioteci ale unor personalități bizantine	63
III.6. Bibliotecile mănăstirești	64
III.6.1. Apariția monahismului în Bizanț	65
III.6.2. Bibliotecile mănăstirilor din Constantinopol	66
III.6.2.1. Mănăstirea Studion	67
III.6.2.2. Mănăstirea Chora	68
III.6.2.3. Mănăstirea Iisus Hristos – Atotmilostivul..	69
III.6.3. Bibliotecile mănăstirilor din Imperiul Bizantin.....	71
III.6.3.1. Mănăstirea Sfântul Ioan din Insula Patmos	71
III.6.3.2. Mănăstirea Sfânta Ecaterina de pe muntele Sinai	72
III.6.3.3. Sfântul Munte Athos	73
CAPITOLUL al IV-lea:	
Chartophylaxul – bibliotecarul în Imperiul Bizantin.....	75
IV.1. Administrația bisericească.....	76
IV.2. Chartophylaxul: bibliotecarul în Bizanț	80

O SCURTĂ ISTORIE A BIBLIOTECILOR BIZANTINE

IV.2.1. Bibliotecar patriarhal.....	80
IV.2.2. Chartophylaxi patriarhali cunoscuți.....	86
IV.3. Bibliotecar al mănăstirii.....	91
IV.4. Bibliotecar al bibliotecii imperiale și al celei universitare?	97
Concluzii	101
Despre Autor	103
Bibliografie	105

Pagin 1 sat goal inten ionat

Prefață

Istoria Bibliotecilor din Imperiul Bizantin redactată de domnul Nedelcu Silviu Constantin, reprezintă o investigație în spațiul biblioteconomiei Antichității târzii greco-romane și al Evului mediu bizantin, pe cât de necesară pe atât de actuală pentru literatura românească de specialitate. Studiul prezentat ca Teză de Licență vine să acopere un vid de informație referitoare la statutul pe care îl aveau bibliotecile atât în sfera vieții publice cât și în cea a educației particulare în cadrele politice, religioase și sociale ale unui Imperiu ce a durat mai mult de o mie de ani.

Este evident că felul în care Imperiul a administrat acest domeniu de interes pentru propriii săi cetățeni a fost diferit de la o epocă la alta, putând suscita critici obiective însă, dincolo de toate acestea există o notă dominantă ce caracterizează atitudinea Statului Bizantin în raport cu destinul bibliotecilor anume continuitatea.

Politicile promovate de împărații romani și romano-bizantini prin care este reglementată modalitatea de funcționare a bibliotecilor au o întregă tradiție în spate bazată pe preocupările similare ale predecesorilor.

Existența bibliotecilor în imperiul roman era strâns legată de sistemul de învățământ. Existau atât biblioteci particulare cât și publice.

La Roma, existau biblioteci publice arhicunoscute celor interesați. Amintim pe cea de la Atrium Libertatis, cea de pe Palatin și de pe Câmpul lui Marte înființate de Augustus, cea de la Porticul Octaviei (Tiberius), cea a lui Vespasian de la Templul Păcii, cea a lui Traian din propriul Forum -numită Bibliotheca Traiani, cea a lui Caracalla din incinta templelor sale și care, după cum se pare, a fost încorporată Pantheonului și administrată mai târziu de Iulius Africanus.

În anii 81-96 d. Hr. Domițian a refăcut multe dintre bibliotecile publice ce arseseră și s-a îngrijit de soarta lor. A trimis scribi până în Alexandria ca să recopieze exact cărțile pierdute. Încă de la începutul Imperiului, bibliotecile orășenești erau considerate ca un serviciu public gestionat de un personal de stat. La Roma existau deja 28 de biblioteci în anul 370 d. Hr. Este consemnată și prezența unor biblioteci municipale la Cumae, Pompei, Tibur, iar în provincii în Asia Mică la Efes, în Africa la Thamugadi-Timgad, în Grecia celebra bibliotecă a lui Hadrianus, în Cezareea Palestinei bibliotecă întemeiată de Origen la începutul secolului III d. Hr. Alte biblioteci se mai întâlnesc la Tibur, Como, Suessa Aurunca, Cartagina, Atena, Delfi, Patras, Corint, Pergam, Prusa, Smirna, Halicarnas, Alexandria și Bizanț sau cea creștină din Aelia Capitolina / Ierusalim.

Conducerea bibliotecilor a fost încredințată la început unor savanți, dar mai apoi numărul bibliotecilor crescând se impunea o organizare administrativă rapidă. Spre exemplu, Augustus a pus la conducerea celor două

O SCURTĂ ISTORIE A BIBLIOTECILOR BIZANTINE

biblioteci înființate de el pe Pomponius Macer, căruia i-a urmat Iulius Hyginus și despre care știm că primeau denumirea de *praefuit Palatinele bibliothecae*.

La conducerea celei de a doua biblioteci a fost numit C. Maecenas Melissus - libert al lui Mecena. Această bibliotecă, în opoziție cu ansamblul bibliotecilor imperiale de la Roma, pare a fi rămas strict urbană și întreținută, nu de casele imperiale ci, de cheta publică. Odată cu împăratul Claudius, la Roma serviciile bibliotecilor s-au aflat sub îndrumarea unui procurator, om cultivat și savant, numit *procurator bibliothecarum*, de obicei un libert. Primul a fost T. Claudius Scirtus, libert imperial.

Fiecare bibliotecă dispunea de un personal subaltern numit *a bibliotheca*, format din liberi și sclavi imperiali specializați pentru cele două secțiuni greacă și latină. Personalul avea atașat chiar și un medic.

Bibliotecile particulare erau amenajate într-una din camerele casei proprietarului. Mai târziu ele au devenit mai mari, cu rafturi așezate pe măsuțe, pe pupitre sau chiar băgate în zid. Descriindu-i lui Gallus vila sa din Laurentum, Plinius cel Tânăr amintește și de bibliotecă lui care este o cameră dispusă la soare și luminoasă, în care se află dulapul cu cărți fixat în zid. Textul ne informează că în această bibliotecă cărțile erau nu numai citite dar și studiate de către doritori.

Deoarece cărțile erau scrise cu mâna, rafturile în care erau depozitate se împărțeau în mici compartimente pătrate cu scânduri orizontale și verticale, astfel încât în fiecare despărțitură să poată sta un volum. Locurile

cărților erau numerotate, iar pergamentul purta titlul cărții: titulus, pttacum și era scos în afară pentru a putea fi identificat cu ușurință. Rafturile se numeau armaria, loculamenta, foruli sau nidi. Lemnul din care erau făcute aceste rafturi era cedrul care uneori era chiar încrustat în fildeș.

Biblioteca din Herculenum, descoperită în 1752, avea pereții căptușiți cu rafturi de 2 metri și avea în jur de 1756 de manuscrise. Bibliotecile erau organizate, Quintilianus lăudând ordinea practică a acestora. Bibliotecile particulare erau date în grija unui sclav. Cele mai bogate biblioteci dețineau cam 170 de volume. Cetățenii mai săraci aveau posibilitate să colecționeze un număr redus de opere și îndeosebi cele ale lui Titus Livius.

Deodată cu libertatea constantiniană, creștinii alături de necreștini au putut să fondeze biblioteci sau să administreze vechile biblioteci moștenite de la Antichitatea greco-romană, adaugând operele și scrierile creștine, pe care le-au transmis generațiilor următoare ca un bogat și valoros patrimoniu cultural și spiritual al întregii umanități.

Studiul, deosebit prin conținutul său, se prezintă ca un text inițiativ pentru cei care sunt interesați să descopere istoria acestei instituții unice care este Biblioteca, în interiorul Imperiului Bizantin. El este valoros și datorită faptului că cel care l-a alcătuit a deservit și în calitate de bibliotecar la Biblioteca Facultății de Teologie „Justinian Patriarhul” din București, și activează pe post de bibliotecar la cel mai prestigios for academic al țării, Academia Română.

O SCURTĂ ISTORIE A BIBLIOTECILOR BIZANTINE

Îi urez mult succes autorului și îi adresez îndemnul să nu se oprească niciodată din munca de cercetare și să demonstreze totdeauna că este un veritabil *șoricel de bibliotecă*, adică un vorace cercetător al domeniului.

Protos. Asist. univ. dr. Maxim Vlad,
Facultatea de Teologie Ortodoxă din Constanța

Pagin 1 sat goal inten ionat

Introducere

Această primă ediție a textului de față are la bază o lucrare de seminar despre bibliotecarul în Imperiul Bizantin (330-1453), susținută în anul 2013 la Facultatea de Litere a Universității din București, specializarea *Științe ale Informării și Documentării*. Pornind de la lucrarea respectivă, pe baza bibliografiei identificate ulterior, am început o cercetare amănunțită din care au rezultat mai multe articole și studii pe care le-am publicat în diverse reviste de specialitate¹.

¹ Este vorba despre următoarele texte: 1) Chartofilaxul: bibliotecarul în Imperiul Bizantin. În: DAMIAN, Theodor (ed.). *ROMANIAN Thraco-Dacian and Byzantine Romanity of Eastern Europe and Asia Minor MEDIEVALIA*. Vol. XI. New York: The Romanian Institute of Orthodox Theology and Spirituality, 2012, p. 143-151. Disponibil online: http://www.romanian-institute-ny.org/images/Romanian_Medievalia_-_XI_2012.pdf (versiunea în limba română). Chartophylax: the librarian in the Byzantine Empire. În: *Journal of Romanian Literary Studies*, Issue No. 9/2016, p. 415-422. Disponibil online: <http://www.upm.ro/jrls/JRLS-09/Rls%2009%2055.pdf> (versiunea în limba engleză); 2) O scurtă istorie a funcției bibliotecarului în Imperiul Bizantin (330 - 1453)(I). În: *Biblioteca: revistă de bibliologie și știința informării*. Anul LXV. Serie nouă, anul XXIV (2013), nr. 5, p. 147-150; 3) O scurtă istorie a funcției bibliotecarului în Imperiul Bizantin (330 - 1453)(II). În: *Biblioteca: revistă de bibliologie și știința informării*. Anul LXV. Serie nouă, anul XXIV (2013), nr. 6, p. 180-184; 4) O scurtă istorie a funcției bibliotecarului în Imperiul Bizantin (330 - 1453)(III). În: *Biblioteca: revistă de bibliologie și știința informării*. Anul LXV. Serie nouă, anul XXIV (2013), nr. 8, p. 242-246; 5) O scurtă istorie a funcției bibliotecarului în Imperiul Bizantin (330 - 1453)(IV). În: *Biblioteca: revistă*

Pe măsură ce am început să cercetez subiectul respectiv mi-am dat seama de nevoia unei lucrări de referință în domeniul biblioteconomiei românești cu privire la bibliotecarul și bibliotecile din Imperiul Bizantin, întrucât cu privire la acest subiect nu s-a scris decât marginal în câteva lucrări.

Astfel, la baza cercetării de față se află atât articolele și studiile scrise de mine² cât și licența susținută în anul 2015 la Facultatea de Litere a Universității din București, intitulată *Bibliotecile în Imperiul Bizantin (330-1453)*, sub coordonarea Lect. univ. dr. Laurențiu Avram, căruia doresc să-i aduc și mulțumiri pe această cale.

de bibliologie și știința informării. Anul LXV. Serie nouă, anul XXIV (2013), nr. 9, p. 273-276; 6) O scurtă istorie a funcției bibliotecarului în Imperiul Bizantin (330 - 1453)(V). În: *Biblioteca: revistă de bibliologie și știința informării*. Anul LXV. Serie nouă, anul XXIV (2013), nr. 10, p. 306-308; 7) Bibliotecile din Imperiul Bizantin (330-1453). În: *Informare și documentare: activitate științifică și profesională*. Vol. VI. București: Editura Bibliotecii Naționale a României, 2014, p. 21-40 (versiunea în limba română). The Libraries in the Byzantine Empire. În: *Annals of University of Craiova for Journalism, Communication and Management*, Volume 2, 2016, p. 74-92. Disponibil online: <http://www.aucjc.ro/wp-content/uploads/2016/10/aucjcm-vol-2-2016-74-92.pdf> (versiunea în limba engleză); 8) Situația bibliotecilor din Constantinopol după căderea Imperiului Bizantin (29 mai 1453) și asimilarea lor de principalele biblioteci turcești. În: BERECHET, Lăcrămioara (ed.); BUZATU, Alina (ed.); HASAN, Neriman (ed.). *Polifonii culturale. Limba, Cultura și Civilizația turcă în Lume. Studii de Caz*. București: Editura Universitară, 2016, p. 220-231.

² Vezi Nota 1.

Continuarea acestui volum o puteți lectura achiziționând volumul de pe

www.editalumen.ro

www.lumenpublishing.com

sau din librăriile noastre partenere.

Silviu – Constantin Nedelcu (n. 1987), bibliotecar la Biblioteca Academiei Române, în cadrul Serviciului Bibliografie Națională. Este membru al *Asociației Bibliotecarilor din România (ABR)*, din anul 2015, și al *Asociației Române de Istorie a Presei (ARIP)*, din anul 2016. A publicat cartea intitulată *Cenzurarea presei ortodoxe în comunism* (Editura Eikon, 2019), și mai multe articole și studii de teologie și biblioteconomie cu privire la *bibliotecile din Imperiul Bizantin, bibliotecile Bisericii Ortodoxe Române, cenzura presei ortodoxe în timpul regimului comunist din România, viața și opera Sfântului Cuvios Dionisie Exiguul ș.a.*

“ Deodată cu libertatea constantiniană, creștinii alături de necreștinii au putut să fondeze biblioteci sau să administreze vechile biblioteci moștenite de la Antichitatea greco-romană, adaugând operele și scrierile creștine, pe care le-au transmis generațiilor următoare ca un bogat și valoros patrimoniu cultural și spiritual al întregii umanități.

Studiul, deosebit prin conținutul său, se prezintă ca un text inițiativ pentru cei care sunt interesați să descopere istoria acestei instituții unice care este Biblioteca, în interiorul Imperiului Bizantin. El este valoros și datorită faptului că cel care l-a alcătuit a deservit în calitate de bibliotecar la Biblioteca Facultății de Teologie „Justinian Patriarhul” din București și activează pe post de bibliotecar la cel mai prestigios for academic al țării, Academia Română. ”

Protos. Asist. univ. dr. Maxim Vlad,
Facultatea de Teologie Ortodoxă din Constanța

